

4. Методична розробка практичного заняття з навчальної дисципліни «Військова терапія». URL: http://library.zsmu.edu.ua/cgi/irbis64r_14/fulltext/-Repozitarij/14_Metod_rpzznd_Vijsk_ter.pdf.
5. Полторак С.Т., Пасічник В.І. Сутність та особливості здійснення психологічного супроводу військовослужбовця Внутрішніх військ, який отримав бойову психічну травму. Вісник Національного університету оборони України. Київ, 2012. № 2 (27). С. 223-226.
6. Попелюшко Р.П. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами природничої рекреації. Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка. Київ, 2015. Т. XI : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 13. С. 198-207.

Комих Наталія Григорівна

кандидатка соціологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РУТИНІЗАЦІЯ СТРАХУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Соціальні зміни, які відбуваються сьогодні в світі, все частіше розглядаються і аналізуються теоретиками в «естетичних» термінах. Саме тому виявляється доцільним звернутися до встановлення сутнісних особливостей сучасного суспільства, по відношенню до якого активно застосовуються такі поняття/метафори як емоційність, спектакль, враження, театралізація, видовищна візуалізація. Зрозуміло, що справа не лише у термінології. Остання відбиває процес зміни середовища існування людини. В даний період світ переживає чергову революцію в системі виробництва значень, значиму роль при цьому відіграють емоції.

Сучасне суспільство має безліч різноманітних характеристик, які передають сутність та глибину соціальних процесів, що відбуваються на глобальному та локальному рівнях соціальної взаємодії. Одне з таких означень – це суспільство вражень, в якому емоції набувають пріоритету, є об'єднуючим елементом у формуванні соціальних відносин. Мова йде про радикальні соціальні зміни, (від)рефлексовані в теоретичних метафорах «суспільства вражень», «емоційного капіталізму»,

«терапевтичного суспільства», «тотальної гламурізації», які взагалі вказують на одну визначну рису – ми живемо у світі знаків, іміджів, символів, всього того, що Ж. Бодрийяр називає симулякрами реальності. Соціальні інституції такого суспільства нібито «грають» з емоціями, пропонують різноманітні сценарії для здійснення вибору життєвих рішень. У наукових колах набули актуальності дискусії про емоційний інтелект, як невід’ємну складову багажу компетентності успішної людини та фахівця в певній галузі.

У межах зазначеного дискурсивного поля проблема рутинізації страху, як соціального феномену та емоційної складової повсякденного життя сучасного індивіда набуває актуального значення. Ця тема особлива для українського суспільства, яке перебуває в стані економічної, політичної, соціальної нестабільності вже багато років. Погіршує ситуацію – війна на сході країни, яка набула зараз означень гібридності та вступила в активну фазу. Зазначений суспільний контекст дозволяє маніпуляції емоціями в суспільстві, зокрема страхом, з боку медіа, політичних інституцій.

Спробуємо розглянути ритуалізацію страху на основі теоретичних положень постструктуралістської парадигми. Розвиток наукової думки в рамках зазначеного теоретичного дискурсу демонструє нам, що сучасне розуміння емоцій передбачає їх поділ на психологічні та соціальні. Перші, передбачають неконтрольовані психофізіологічні реакції, а другі – це певні соціальні конструкти, соціокультурна норма, яка означає очікувану та встановлену суспільством емоційну реакцію індивіда на актуальні події, дії, поведінку. Індивід (актор) проявляє соціальні емоції для інших, тим самим демонструє свою власну позицію та керує емоціями інших для задоволення своїх власних потреб. В даному випадку мова йде про використання соціальних емоцій для вибудовування актором певної соціальної поведінки.

Соціальний страх віддзеркалює ставлення індивідів один до одного, до власного положення в суспільстві, до соціальних подій, умов та способів життєдіяльності. Тому, стагнації, різкі соціальні зміни пов’язані із загрозами втрат ресурсів, влади, призводять до виникнення страхів.

Так, С. Кларк доводить, що люди в процесі соціального конструювання реальності постійно відчують емоції, конструюють свої ідентичності в уяві та почуттях [1]. Емоції незмінно представлені в соціальних інтеракціях індивіда, включаючи сприйняття та оцінку шкідливості (для негативних

емоцій) або користі (для позитивних емоцій). Незважаючи на те, що емоції належать індивіду, тобто, по суті є індивідуальними явищами, вони завжди спрямовані на об'єкти зовнішнього світу. Феноменологічно це проявляється у предметності емоцій, у структурі яких традиційно виділяються два елементи – емоційне ставлення та предмет, якому це відношення адресується. Емоції вбудовуються у культурні практики, і завдяки продуктам культури формується спільна емоційна мова, загальна досвід емоційних переживань, який набагато ширше та різноманітніше індивідуального досвіду людини. Так конструюється соціальні емоції і страху також. А отже, соціальний страх є результатом соціалізації. В результаті соціальної взаємодії в суспільстві формуються не тільки потреби, цінності, установки, а і страхи. Соціальність страхів відбиває процес їх рутинізації як в приватному просторі так і публічному. Джефрі Сколл слушно стверджує, що в сучасну добу відбулися реконфігурації змісту страхів. На макро рівні, за думкою вченого, після подій 2001 року світовий порядок змінився, а з ним і уявлення про загрози та страхи для людства. Якщо Запад у ХХ столітті – це суспільство ризику, то сьогодні політика страху вийшла на інший рівень маніпуляції ризиками. Сколл називає цю модель фракталом – кордони суспільства співпадають з індивідуальною уявою індивідів та підтримуються завдяки візуалізації на рівні емоцій [2]. Візуально емоційну картинку страху транслують медіа, новини тим самим суспільна свідомість поступово надає значення соціальним емоціям і страху в тому числі.

Страх є соціальною емоцією, бо є продуктом соціальної взаємодії людей в межах практично всіх форм суспільної комунікації – економічної, політичної, духовної. Соціокультурна історія страху проблематизує індустрію «виховання почуттів». Століттями керівним механізмом дії людини, на думку багатьох вчених, був страх. З розвитком та урізноманітненням соціальних відносин діапазон страхів збільшувався. Так, маємо наступні типи страхів: 1. Повсякденні страхи. 2. Страхи пов'язані з проблемами конкретного суспільства. 3. Страхи пов'язані з глобальними процесами, світовими проблемами. Кожен з виокремлених типів передбачає набір видів страхів. Страх керує поведінкою людини а, отже страх є рутинізованим феноменом. Аргументацію попереднього ствердження знаходимо в ідеях Ентоні Гіденса, який розглядає феномен рутинізації через концепт соціального порядку. Рутинізація – це соціальні практики, як забезпечують постійну взаємодію індивідів. Здійснення цих

рутинних практик забезпечує адекватне сприйняття поведінки інших та при цьому не потребує раціональних аргументів. Вчений вважає, що рутинізація – це важливий процес соціального виробництва значень. В якості елемента суспільних уявлень соціальний страх має розгортатися за іншими законами, які відмінні від психологічних реакцій. Так, страх втрати роботи – це не психологічна реакція на загрозу. Страх виникає лише при умові існування масштабної загрози безробіття, яка існує в суспільстві, або в суспільній свідомості. Соціальний страх виникає якщо є соціальна значимість страху, іншими словами рутинізація. А в умовах гібридизацій соціальної реальності, страх є фактором маніпуляцій, імітації. Закономірним в цьому контексті є питання про агентів створення страху. Одним із найбільш значимих в сучасному суспільстві просторів репрезентації страхів є нові медіа та їх суб'єкти.

Отже, соціальні страхи в різні часи історичного розвитку супроводжували соціальну взаємодію індивідів. Їх значимість залежить від ступені рутинізації в соціальній свідомості, а від так, і соціальних практиках індивідів. Страхи мають соціокультурну історію та залежать від соціокультурної динаміки суспільства. В сучасних умовах гібридизації, суспільства вражень емоції, зокрема страх є об'єктом маніпуляції з боку політичних інституцій та медіа.

Бібліографічні посилання:

1. Clark S. Theory and practice: psychoanalytic sociology as psycho-social studies *Sociology*. London: Sage Publication. 2006. Vol. 40 (6). pp. 1153–1169. URL: <http://surl.li/bkiop>
2. Skoll G.R. *Social Theory of Fear: Terror, Torture, and Death in a Post-Capitalist World*. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2010. 234p. URL: <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/27387>